

Türkiye Konut Kuramı Üzerine Kaynak Olarak Mimarlar Odası Dergisi: 1930-1939

Doç. Dr., Hakan Sağlam

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

<https://orcid.org/0000-0003-1410-1366>

hakan.saglam@omu.edu.tr

Özet

Geçen yüzyılın başında yaşanan sosyal, ekonomik ve politik değişimler tüm dünyayı etkilemiştir. Bu hızlı değişimler konutu, sorun alanlarının en önemlisi olarak gündeme oturtmuştur. Modern mimarlığın, konut sorunu üzerine kurgulanıp dünyaya getirildiği, sonuçta da konut sorunu ile öldüğü, iddiaları uzun süre gündemi meşgul etmiştir. Tarihsel süreçte, konutun kuram ve pratiği, özneye bağımlı, statik, değişmez, nesnel bir olgu olarak başlamış, sonraki yıllar, yerini, öznenen bağımsız, dinamik, değişebilir ve bu bağlamda da öznel kabul edilebilecek yaklaşımlara bırakmıştır. Ülkemizde de yeni cumhuriyetin başlangıç sürecinde, sosyal politik ekonomik kırılma süreçleri devam ederken çok erken sayılabilecek bir dönemde, konut sorunu mimarlık alanında önemli bir alanı oluşturmuştur. Çalışmanın amacı, 1930'lu yıllar boyunca oluşturulmaya çalışılan konuta ilişkin, teorik ve pratik çalışmaların, bu süreçteki gelişimini, değişimini belirlemek, bugünü etkileyecek ipuçlarını yakalamak ve çıkarılacak sonuçların güncel konut sorununa etkilerini saptamaktır. Çalışmada konuta ait teorik ve pratik çalışmalar birlikte kullanılmıştır. Ülkemiz mimarlık ortamını besleyen, uzun zaman tek yayın organı olarak çalışan, mimarlar odası dergisi 'Arkitekt' kapsamında ele alınan, basılı metinler, projeler ve yapılar üzerinden yeniden bir okuma yapılmıştır. Bu kapsamda, günümüze ışık tutacak değerlendirmelerin yapılması araştırmanın yöntemini oluşturmaktadır. Yüzyıla yaklaşan tarihsel farka karşın teori ve uygulama alanına yeniden bakmak önemli bir birikim sağlayacak, mimari stratejileri anlayıp, kaçırılan fırsatları hatırlamak, çalışmanın temeli olarak kabul edilebilir. Konutun çok karmaşık yapısı içinde, mimarlığı kontrol edebilme mekanizmalarını yeniden gözden geçirmek, bugün konut çalışanlar için yeni duyarlılıkları üretmenin de yöntemini belirleyebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Konut, 1930'lu Yıllarda Konut, Konut Teori ve Pratiği

Chamber of Architects Journal as Reference of Housing Theory in Turkey; 1930-1939

Abstract

Political, social and economic changes were affected the whole world at the beginning of the last century. Because of these rapid changes, housing became the most important problem on the architectural agenda. Modern architecture was erected on the housing problem and that it killed also with the housing problem, that allegations had taken long been on the architectural discussions. In the historical process throughout the world, the theory and practice of housing started as a subject-dependent, static, invariable objective phenomenon and gradually left its place to approaches that are independent of the no subject, dynamic, changeable and subjective in this context. In our country, at the beginning of the new republic, the housing problem occupied an important area in the field of architecture. The aim of this study is to determine the development and change of the theoretical and practical works related to the housing, which was trying to be formed during the 1930s, to catch the clues that will affect the present and to determine the effects of the results to be obtained on the current housing problem. Also, theoretical and practical documents of the housing were used together. Sources, feeding the architectural environment of our country, working as the only publishing body for a long time, were handled within the scope of the magazine of the chamber of architects, and a re-reading was made over printed texts, projects and buildings. In this context, making evaluations that will shed light on the days constitute the method of the research. Despite the historical difference approaching the century, looking again at the field of theory and practice will provide a significant accumulation, understanding architectural strategies and remembering missed opportunities can be accepted as the basis of the study. Within the very complex structure of the housing, revising the mechanisms of controlling architecture will be able to determine the method of generating new sensitivities for daily housing problem.

Keywords: Housing, Housing in 1930s, Housing Theory and Practice

GİRİŞ

Geçtiğimiz yüzyılın hemen başında yaşanan köklü değişimler, tüm dünyayı etkileyecek oluşumları da tetiklemiştir. Doğrudan olmasa da, gelişen durum karşısında en çok etkilenen alanlar kentler ve mimarlık olmuştur. Mimarlığın bugüne kadar çözümlenemeyen problemi olan konut sorunu bu hızlı değişimler nedeniyle en önemli problem alanlarından biri haline gelmiştir. Konut konusunda geliştirilen teoriler, yapılan uygulamalar, sürekli arayışlar konunun hala güncel olduğu, yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğu fikrini güçlendirmektedir. Her geçen gün çoğalarak artan sorunlar konutun yeni problemlerini tanımlamakta yeni arayışları gündeme getirmektedir. Değişen çok fazla yaklaşım, teori, uygulama, vd. araçlara karşın sorun giderek büyüyerek yine yeniden karşımızda durmaktadır. Bugüne kadar yapılan çalışmalar göstermiştir ki, dünyada konut sorununu, ilk gündeme taşıyan, yasal dayanakla da (1902 konut kanunu) çözüme girişimini başlatan, Hollanda başta olmak üzere özellikle sorunu daha alt ölçeklerde yaşayan ülkelerin yaklaşımları çok daha güçlü ve kararlı görünmektedir. Bulduğumuz coğrafyada, siyasal hareketlerin yoğunluğu konut konusundaki çalışmaları geciktirse de Osmanlı döneminden başlayarak Cumhuriyet sürecine devam eden zaman diliminde gerek yasal zeminde, gerek düşünce yapısı ve uygulamada konuta ilişkin önemli dönüm noktaları atlatılmıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde özellikle gezginlerin kaleminden tanıtılan ülkemiz kentleri, mimarlığı ve konutları önemli bir birikimi oluşturmaktadır. Cumhuriyetin ilan edilmesi, başkentin yer değiştirmesi, yeni oluşan kurumsal yapı, politik sosyal ve ekonomik yapının canlanması bütün dikkatleri Ankara üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu çalışmanın çerçevesini oluşturan tarihsel süreç 1931 de yayın hayatına başlayan mimarlar odası dergisi mimar'ın yayına başlaması ile çakıştırılmıştır. Cumhuriyetin kurulmasından kısa bir dönem sonra "Türkiye'de mimarlık yayıncılığının öncüsü olarak, 1931'de 'Mimar' adıyla yayına başlayan, 3 yıl sonra aldığı adla anılan 'Arkitekt' dergisi oldukça ilginç bir öyküye sahiptir." (Akay, 2018) Doğal olarak derginin temsil ettiği mimarlar odasının kurumsal ve sektörel kimliğini yansıttığı kabul edilebilir. Dergi tarihine baktığımızda yayın kurulu giderek güçlense, kurumsallaşmaya başlasa da amatör bir ruhla çalışmaktan vazgeçmemiştir. Dergi farklı dönemlerde el değiştirmesine karşın, yayın büyük bir çabayla, profesyonel bir titizlikle yayın hayatına devam ettirilmeye çalışılmıştır. Derginin ilk çıktığı yıllarda "Cumhuriyet döneminde altın çağını yaşayan mimarlık mesleğinin temsilcisi olarak oldukça imtiyazlı bir konumda, CHP tarafından sahiplenilerek genç Türkiye mimarlığını ve modernist bakış açısını Anadolu'ya yaygınlaştırmak anlamında önemli bir görev üstlendiği bilinir." (Cengizkan, 2015,85) Denebilir ki dergi, başlangıç yıllarda yeni devletin kendisini anlatmak için seçtiği modern dili ve aynı dönem hemen her alandaki modernleşmenin popülerliği nedeni ile bu yaklaşımı destekleyerek yayın hayatına başlamıştır. Derginin 1930'lu yıllar boyunca oluşturmaya çalıştığı özellikle alt gelir gruba yönelik kentsel konuta ilişkin teorik ve pratik çalışmaların yeniden okunması, bugün sorunu yeniden ele alırken önemli bir kaynak oluşturacaktır. Çerçevesi alt gelir guruplarına yönelik olarak belirlenen çalışma, meslek odası gözünden yapılanları teorik ve pratik uygulamalardan hareketle, yeni çalışmalara kaynaklık etmeyi üstlenmiştir.

1930- 39 Yıllarında Ülkenin Genel Durumu

Ülkemizde, önemli bir kalkınma dönemi olarak, bu yıllara egemen olan hükümetler bugünü etkileyecek kent, konut ve imara ilişkin önemli kararları oluşturmuşlardır. 1930 yılında tüm belediyelerle ilgili genel hükümler koyan, 1580 sayılı belediyeler yasasının çıkması ve tüm Belediyelere imar planı yapma zorunluluğunun konması önemli bir politik dayanağı oluşturmuştur. Belediyeler yasası ile getirilen hükümler sonradan iller bankasının temelini oluşturmuştur. Aynı yıl sağlıkla ilgili olarak çıkarılan, 1593 sayılı yasa, nüfusa bakmadan “kaplıca” bulunan tüm belediyelerin üç yıl içinde, şehir planı yaptırma zorunluluğu getirerek kentsel gelişimi desteklemiştir. Kentsel ve mimari ölçekte, dolaylı olarak en etkili alanlardan birisi de ulaşım sektörü için gerçekleştirilenler olmuştur. Kara, hava ve deniz ulaşımı için alınan politik kararlar, yaptırımlar ve uygulamalar tüm ülke genelinde önemli bir dönüşümün nedeni olarak kabul edilebilir. İstanbul’a bir boğaz köprüsü yapma fikri bu yıllarda doğmuş, ulaşımda gerçekleştirilen devletleştirme uygulamaları beraberinde, okul, telefon, radyo vb. farklı alanlarda devletleştirme hareketlerini getirmiştir. Ülke genelinde anıtların korunması yanında 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar yasasının kabulü, ilk kez milli bayram ve pazar günlerinin tatil kabul edilmesi bu dönemde gerçekleştirilmiştir. 1934 yılında 2443 sayılı yasa ile Bayındırlık bakanlığı görevlerinin ve örgütlenmesinin yeniden düzenlenmesi ve dolayısıyla yapı işlerinin tek bir yerden yürütülmesi, genel bir yaklaşım olarak önemlidir. 1929 yılında ilk kuruluş çalışmalarına başlanan İzmir fuarı, 1933 yılına kadar ulusal olarak sürdürülmüş, 1934 yılında uluslararası nitelik kazanmıştır. Uluslararası bir anlayışın hâkim olduğu bu yıllar sonraki yılları çok etkileyecek millileşme hareketleri de bir yandan başlamıştır. Güzel sanatlar akademisi mimarlık bölümünde Sedat Hakkı Eldem yönetiminde Milli Mimari Seminerleri’nin kurulması sonraki yılları çok etkileyecek bir oluşumun başlangıcıdır. 1936 yılından başlayarak özellikle yabancı şehircilik uzmanları ülkemize gelmeye başlamıştır. Henri Prost, Martin Wagner, Ernst Reuter, Gustav Oelsner hemen ilk akla gelen isimler olarak kentsel ve mimari anlamda etkin çalışmalarda bulunmuşlardır.

Konut Sorunu İçin İlk Öneriler

Hızlı bir tarama ile mimarlar odası dergisine bakıldığında, 1931 yılından başlayarak 1940 yılına kadar çok fazla çeşitlilikte konut makalesine, proje önerisine ve uygulanmış proje tanıtımlarına rastlamak mümkündür. Hemen dikkat çeken örnekler, yalı, apartman, köy evi, kır evi, villa gibi orta- üst gelir guruba, ya da kira evi, küçük ev, göçmen evi, büyüyebilen ev gibi alt gelir gruba yönelik örneklerdir. Bu ana başlıklar dışında, özel sayılabilecek “yüzen ev” gibi konular da dergide yer almıştır. Bu yıllar Ankara'nın planlaması diğer kentlere örnek oluşturmuş, özellikle “yeşil alanlar ve konut mahalleri söz konusu olduğunda ise bahçeşehir, Jansen için pratik bir model oluşturmuştur.” (Akcan,2009. 70) İlk örnekler daha çok küçük, modernist, tek aile konutları üzerine yoğunlaşmıştır. 1931 de çıkan ilk sayıda tanıtılan “Bekir Beyin Evi” çok özel bir örnek olarak dergiye alınmıştır. Özellikle güzel sanatlar akademisinde hocalık yapan, Mimar "Sırrı Arif'in projelerine gelecek sayılarda da yer verileceği belirtilerek, “bir mimarın yapabileceği eseri, mimar olmayan hiç bir kimse yapamaz.” diye tanıtılarak, mimar olmanın önemi vurgulanmıştır. Derginin ikinci sayısı da aynı anlamda müstakil konut projesini sayfalarına taşımıştır. Ülkemizin apartmandan çok bu tür müstakil konutlara ihtiyacı olduğu vurgulanarak, bunların bizim “göreneğimiz” olduğu belirtilmiştir. Mimar Abidin tarafından gerçekleştirilen proje özellikle sade rahat ve ferah olması ile açıklanmıştır. Yapı hakkında genel bilgiler ve tanıtımları dışında biçimlenmeye ilişkin bir açıklama bulunmaz. Aynı yıl derginin üçüncü sayısında, mimarlık eğilimleri üzerine Andre Lurçat'dan Samih Saim'in çevirdiği bir yazı yayımlanır.Konutu odak noktasına alan yazıya, özellikle her alanda geçirdiğimiz devrimler sonucu artık çok farklı bir kuşağın varlığı ve mimarlar olarak bu yeni nesle yeni bir şeyler vermemiz gerektiği vurgulanarak başlanmıştır. Açıkça “yeni bir mimariye doğru gittiğimiz” dile getirilmiştir. Mühendisliğin mimariye katkısı, Fransa İsviçre Hollanda gibi konut konusunda öne çıkan, Ritvelt, Gropius gibi star mimarların konut örnekleri verilmiştir. Bugün artık konutun yapım şartlarının değiştiği, işlevinin farklılaştığı bu nedenle boyut ve oranların yeniden gözden geçirildiği sonuçta da konutun bugünkü biçimini aldığı aktarılmıştır. Artık ortaya çıkan konutun, bildiğimiz örneklerden çok farklı olduğu, başka bir plastik ifade taşıdığı, mekânsal düzenlerin çok daha önemli olduğu vurgulanmıştır. Yeni teknolojilerin, mimara özgürlük alanı verdiği, daha özgür tasarımlar yapılabildiği, neredeyse yasal bir zorunluluk gibi sürekli yapılan simetrik düzen dışında farklı düzen arayışlarının geldiği, asimetrik yapıların çok daha doğru sözlü olduğu ve işlevi yansıttığı üzerinde önemle durulmuştur. Bu özgürlüğün mimarların işine yaradığı, artık geçmişten seçmecilik yapılmadığı, diğer sanatlar gibi salt plastik olmayıp, her şeyden önce işlevsel olduğu belirtilmiştir. Mimar ekonomik, sosyal, bilimsel ihtiyaçları çözdükten sonra sanatsal olmaya çalışmalı, “güzel olabilmesi ussal tasarlanmış bir bilim eseri olması lazım değil midir?” diye sorulur. Mimari akılcı bir yöntemle ve bilim eseri olarak yaratılmalıdır ama birden mimarın teknik mükemmeliyete erişmiş, ince düşünülmüş eseri yapmakta zorlanmayacağı ancak tinsel¹ içeriğin nadiren yakalanabildiği, oysa mimarının ancak bununla en üst

¹Orijinal metinde (ruhi) olarak kullanılmış, bugünkü anlamda tinselle daha yakın olduğu için, böyle kullanılması tercih edilmiştir. Metnin bütününde alıntılar bugün kullandığımız biçimde çevrilerek kullanılmıştır.

düzeğe çıkabileceği belirtilmiştir. “Mimar mantık çerçevesinde hazırladığı tasarımlarını, dolu boş, mekânsal orantılar, duvar, pencere, balkon ve benzeri motifleri kullanarak ahenkli bir şekle sokar.” Mimarın kendi elemanları olan duvar, pencere balkon gibi elemanlar birer bezeme elemanı gibi ele alınarak motif olarak adlandırılmışlardır. Bezemeden arındırılmış bir mimariden bahsederken gerçek mimari elemanlar bezemeye dönüştürülmüştür.

Mimarlık için diğer önemli bir eleman gölge ve ışıktır. Esere zenginlik vermek için kullanılan yan elemanlar ise ikinci derecede bir oyundan ibarettir. Yeni mimarlığın üç boyutlu olduğu, yüzeylere çarpan ışık ile oran ve biçimlerin canlandığı, mekân, yüzey, boyut ve ışığın mimarın gerçek elemanları olduğu aktarılır. Mimarlık, dolu, gözenekli, şeffaf yüzeyler², ve mekânın varlığı ile oluşmaktadır. Özellikle silmelerin mimariye katkısı üzerinde durulmuştur. Makalenin sonunda ışık ve yüzey arasındaki ilişkiden, yüzey üzerinde ışıkların nasıl kullanılması gerektiğinden bahsedildikten sonra, mimarın binayı daha da zenginleştirmek isterse bir heykeltıraşla ortak çalışması gerektiği, yapılan eserin plastik etkisinin güçlü olması, cılız, silik ya da bir eşya gibi bezeme için kullanılmamasına dikkat çekilmiştir. Heykelin gereksiz bir bezeme olmadığı, yapının diğer önemli öğesinin “renk” unsuru olduğu da vurgulanmıştır. Özellikle konutların dış cephelerini gereksiz süslemelerden kurtardığımız, düz beyaz duvarların zarar almadan, üzerine bir şey eklenmeden kullanılması en büyük zenginliğimizdir diye açıklama getirilir. Bugün artık mimarın büyük düz beyaz yüzeylerini ressamın emrine verdiği, şimdiye kadar ressamın çerçeveye sıkışmış ve mimariyle ilişkisiz resimler yaptıkları ancak resimlerin yeniden duvarlara yapılırdığunun altı çizilmiştir. Söylenmek istenen daha önce bir süs elemanı olarak kullanılan tablolar artık mimarın parçası olarak yeniden eskisi gibi var olmaya başlamıştır.

1929 yılında Frankfurt’ta kurulan, Beynelmillel Mesken Cemiyeti’nin, 1931 yılında Berlin’de ‘Beynelmillel Mesken kongresi’ yapacağı dergide duyurulur. Arkitekt dergisinin yayınladığı duyuru, hem kuruluş, hem de kongre hakkında bilgileri içermektedir. Kuruluşun oluşumunun amacı şöyle özetlenebilir, “kentlerde var olan konut sorununa uluslararası platformda çözüm önerileri aramak, farklı ülkelerdeki çalışmaları duyurmak, alt gelir grubu için çözüm önerileri geliştirmek, ucuz konut konusunda araştırmalar yapmak, bu alanda çalışacak özel yatırımcıları, devlet ve belediye girişimlerini desteklemektir.” (Saim 1931, 102) Bu amaç doğrultusunda kuruluşun faaliyetleri özetlenmiş, yaptığı çalışmalar aktarılmıştır.

1931 yılının 4. Sayısında mimar Abidin “Herkesin Kendi Evi “ başlıklı yazıyı yayınlar. Yazı 1930 yılında Almanya’da yapılmış bir konut yarışması üzerinedir. Anlaşıldığına göre şartname iki çocuklu aileler için üç farklı fiyata mal olacak çözüm önerileri istemiştir. Yarışmada ödül alan projeler, jüri raporlarından alıntılarla tanıtıldıktan sonra, bizdeki çalışmalara yer vermiştir. Bizdeki durum kısaca “ülkemizde küçük evler yapılmadığı, bu anlamda ekonomik ve sıhhi örneklere rastlanmadığı, mal

² Orijinal metinde geçen bazı kelimeler bugüne uyarlanmıştır. bu’ut/ boyut,dolu hacim/ dolu mekan,ajurlu hacim/gözenekli mekân, şeffaf hacim/ şeffaf mekân, sath/ yüzey, gibi. Dolu,gözenekli ve şeffaf mekân yerine dolu,gözenekli ve şeffaf yüzey olarak kullanmak tercih edilmiştir.

sahiplerinin mimara danışmadan kendi başlarına sorunları çözmeye çalıştıkları, bu nedenle mimar dergisinin bu misyonu yerine getirecek küçük evlere örnek olabilecek projeler yayınlayacağı”, diye özetlenebilir. Bir örnek proje de yazıya eklenir, yapı işlevleri açısından tanıtılır ama altı çizilen üst kat yatak odalarının pencere önündeki çiçeklikler olur. Bunlar yapının tek süsü olarak ele alınırlar. Süsten arınmak çok önemlidir, bu çiçeklik elemanları nedeniyle itiraf edilen durum, bir anlamda günah çıkarma ihtiyacı olarak görülebilir. Arkitekt dergisinin özellikle küçük aileler için tek konut önerileri devam ederken, 1932 yılında Burhan Arif’in Almanya örneği, “Yeni Şehirlerin İnkişafı ve Siedlung’lar” makalesi dikkat çekicidir. Modern bir kentte gelişimin sürekli ve kapsamlı olması için gerekli şartlar sıralanır:

1. Süratli araçlarla mesafe ve uzaklık kavramı ortadan kaldırılmalıdır
2. Kirası ucuz ve konforlu evler inşa ederek halkın bunlara ilgini çekmek gerekir.
3. Yol, kanalizasyon ve elektriği olmayan arsalara inşaat izni verilmemelidir.
4. İpotek üzerinden şirketlerin belli arsalarda inşaat yapmasına izin verilmelidir.

Yayınlara doğrudan etkisinden daha çok dolaylı bir etkiden bahsedilebilir. 1933 yılının 2. sayısında Bekir İhsan’ın kaleme aldığı “ Küçük Ev Projeleri” yayınlanır. Bu küçük evler Devlet Demir Yolları içindir. Birinci tip küçük memur ailesi için düşünülen iki katlı, iki yatak odalı olandır. İkinci tip ise ekonomik olarak daha üst diyebileceğimiz müdürler için tasarlanmış, bodrumu da olan, burada kömürlüğü kalorifer dairesi ve bir hizmetçi odası bulunan yine iki odalı bir çözümdür. Batı etkisi altında tasarlanan, teras çatı malzemesi ‘ruberoit’ olarak belirtilmiştir. Aynı yıl derginin 6. Sayısında Seyfettin Nasih’in “Ankara İçin Ucuz Aile Evi Tipleri” yayınlanır. Bu evler Ankara’da hali hazırda ikamete açılmış alanda, yapılacak sokaklar üzerinde karşılıklı olarak düşünülmüştür. “Binaların, sokak yüzleri bahçeleri ile beraber sağır duvarlar la kapatılmıştır. Servis kısmı buradadır. Yaşama birimleri bahçe içindedir. Evlerin arası, duvarla ayrılmıştır. Tek kattan oluşan evlere bir holden girilmekte, girişte, wc ve oturma salonu bulunmaktadır. Bu salon kısmen büro, kısmen yemek salonu ve kısmen de istirahat için ayrılmıştır. Holden koridorla servis kısmına geçilmekte, burada ofis, mutfak ve hizmetçi odası bulunmaktadır. Binanın ortasına gelen koridor üzerinde ebeveyn yatak odası, yanında çocuk yatak odası ve aralarında banyo vardır. Ev toplam 85 m2. dir ve dışarıdan bakıldığında, genelde sıra evlerde olduğu gibi düz ve sade yüzeylerden oluşmuştur. İçeride dönük planlama aile hayatını dış dünya ile ilişkisini kesmiştir.” (Nasih, 1933, 74) Daha sonra dergi 12. ayısında yine Seyfettin Nasih’in “Ankara’da Sıra Evler Tipi:2” çalışmasını yayınlamıştır. İlkine çok benzeyen çalışma Ankara da küçük aileler için seri halinde ufak ev tipleri etüdüdür. Seri olarak üretilmelerinin daha ekonomik olacağı, sokağın karşılıklı iki yanında yer alan birimlerin sokağa kapalı tek katlı birimlerden oluşacağı, servis girişlerinin doğrudan sokaktan olacağı, arkaya bahçeye açılan evin böylece dış etkenlerden korunduğu anlatılmaktadır. Konutların aile yapısına ya da gelir grubuna göre tipleştirilmesi beraberinde büyüyeabilen, üreyebilen, esnek konut çözümlerini gündeme taşımıştır. Fransa da ‘La masion Croissante’ Almanya da ‘Wachsendes

Haus' olarak isimlendirilen bu yeni projeler bizde 'büyüeyebilen evler projesi olarak' kaleme alınmıştır. Behçet Sabri yazısına "az bir para ile evinin çatısını şimdilik kapayarak ileride parası oldukça tamamlamak ve genişletmek isteyen pek çok aileler vardır" (Sabri, 1934. 43) diye başlar. Esnek bir tasarımın nasıl olması konusunda bazı ipuçları verir. Öncelikle savaş sonrası, mimarların yeniden bir kimlik oluşturduğunu, sanatsal bir ifade yanında şehirci, ekonomist sosyolog gibi çalıştığını açıklar. Her projenin gelişigüzel büyütülemeyeceğine dikkat çekerek, özel tarlanmış konutlardan bahseder. Rastgeleliğe karşı durarak, planlanmış tasarlanmış bir gelişme modelinden bahseder. Konut ekonomik bir kalkınma aracına dönüşünce, kira evleri dergide oldukça sık rastlanılan konulardan bir haline gelmiştir. A. Sabri'nin önerisi olarak yayınlanan sıra evler makalesi teorik ve pratik olarak sıra evler üzerine geliştirilen düşünceleri aktarmaktadır. "Vaziyet plânında gösterilmiş arsa üzerinde tasarlanan sıra evlerin ikisi ev sahibine, diğer üçü de kiraya verilmek üzere" düşünülmüştür. Bu arsa üzerine, ev sahibi beş dairesel bir apartman yaptırmayı düşünmüştür. Böyle bir projenin yüksekliği 20 metre kadar olacaktır, ancak şehircilik açısından bakıldığında, arsanın Sultanahmet ve Ayasofya camilerine yakın olması böyle bir yüksekliği uygun kılmamaktadır. Bundan dolayı apartman inşaatından vazgeçilerek sıra evler tipi tercih edilmiştir. Proje, her kullanıcıya bahçe imkânı sağlamış, ekonomik olmak için mekânlar en aza indirgenmiş, oturma odası doğu, batı aksına çevrilerek sabah ve akşam güneşinden faydalanması düşünülmüştür." (A.Sabri, 1935,170)

Dönemin ilk yarısında tek konutlar daha önemle ele alınırken, 1936 yılından sonra alt gelir grubu toplu konutları öncelikli alan olarak dergide yer almaya başlamıştır. İlk yayınlanan örnek Seyfi Arkan'ın 'Zonguldak Kozlu Kömür-İş Amele Evleri Mahallesi Projesi' olmuştur. 1934 Arkitekt dergisinde 'kentsel tasarım projeleri' yayınlanan projenin 1936 yılında 'vaziyet planı' ile 'mühendis ve yönetici evlerinin' maket fotoğrafları yayınlanmıştır. Yazıdan anlıyoruz ki, kullanıcılar için ilkokul, tenis kortu, bekâr işçiler için yatakhane ve idare binası yapımı başlamıştır. Arazinin en üst kotunda yer alan iki katlı yönetici evinin altında hepsi manzaraya/ denize bakan tek katlı ekonomik işçi ve mühendis evleri konuşlandırılmıştır. Dönem için öncül sayılabilecek gelişebilir konut ya da işçi evleri gibi sosyal devlet anlayışının getirdiği yenilikler hızla Arkitekt dergisi içinde yer almaya başlamıştır. Zonguldak kömür-iş amele mahallesinin yayınlanmasından bir yıl sonra Casa Bella dergisinin 112. Sayısından tercüme edilen "İşçi Mahalleleri" başlıklı yazı yayınlanmıştır. İtalya'dan örneklerin yer verildiği yazı, "toplular bir şekilde, sağlık koşullarına uygun ve rasyonel mahallelerin" önemine dikkat çekmiştir. İş alanlarına yakın, hava ve güneşi bol, ana yollara bağlantılı geniş yeşil alanları olan bölgelerin tercih edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Mahalle kullanıcıları için çarşı, kilise, okul, halkevi, meydan ve spor sahası ihtiyaç programında yer almaktadır. Konutların inşa edileceği arsaların, arsa üzerinde konutların yerleşimlerinin, farklı şekillerde olabileceği tek, ikiz ya da sıra evler gibi sınıflanan tiplerin avantaj ve dezavantajları hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Üzerinde durulan en önemli nokta konutların sağlık koşullarını yerine getirmesi ve ucuza mal edilmeleridir. Bu tür yerleşim alanları ile "kenar mahallelerinin sefalet arz

eden manzaralarının da ortadan kaldırılacağı” vurgulanan diğer önemli bir konu olmuştur.

Tek aile konutu dışında toplu üretimin öne çıkarılması, önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. 1937 yılında İhisarlar (tekel) Bakanlığı Ankara Memur apartmanlarına ait proje dosyasının içeriği yayınlanır. Çalışmanın konusu “Bakanlık için Ankara da yapılacak “siedlung” projesi, amacı, bakanlığın bu konudaki sorularını cevaplamak ve böyle bir siedlung’un hangi şartlarda yapılabileceğini bildirmek.” olarak aktarılmıştır. Küçük orta ve büyük tipler olarak 400 adet konutu içeren iki vaziyet planı önerisi, 1/50 ölçekte hazırlanmış altı ev tipi planı, bakanlığa sunulmuştur. Projeler Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık bölümü diploma öğrencileri tarafından Bruno Taut’un gözetimi altında hazırlanmıştır. Rapor vaziyet planlarının analizleri, güneş, rüzgâr ve topografya verilerinin sunulması ile başlamış, konut tiplerinin plan, malzeme, ısıtma v.d özelliklerinin sunulması ile bitirilmiştir.(____ 1936:211)

Zonguldak Kömür-İş Amele Evlerinden sonra Seyfi Arkan 1939 da “Adana da ucuz evler mahallesi projesini iki nedenle yayınlamıştır.1) Adana belediyesinin konutlara ilişkin görüşünü halka duyurmak, yapılacak konutların kentin genel silüetine uygun olmasının esas gaye olduğunun anlaşılması ve bunun ülke genelinde benimsenmesi için örnek olmaktır. 2) Memleketin her tarafında, şehircilik çalışmalarının nasıl gelişmekte olduğunu göstermek. Yabancı bir uzman tarafından hazırlanan kentsel planların nasıl uygulamaya yönelik detaylandırıldığını anlatmaktadır.” (Arkan,1939. 97) Kentsel çalışmalarda, planların detaylandırılması gereken kısımlarının tasarımcılara dağıtılıp, uygulama buna göre yapılırsa, nazım planların genel hatlarının bozulmayacağı, gerçekleştirilen kısımlarında bu projede olduğu gibi uyumlu olacağı düşünülmüştür. Adana kent planında proje alanına giren, yollar, arsalar ve evler Adananın iklim şartlarına özellikle rüzgâr yönlerine göre düzenlendiği de bu yazıda aktarılmıştır. 1930’lu yıllar milli söylemlere karşın, modern mimarlık hareketinin temsilcisi olarak varlığını devam ettirmiştir. Modern harekete karşı ilk güçlü tepkiler 1939 yılında gelir ama asıl yayılma ve güçlenme dönemi 1940’lı yıllar olarak kabul edilebilir. Bütün kısıtlara ve yokluklara karşın 1930’lu yılların Arkitekt dergisi özellikle konut teorisi ve pratiğine yaptığı katkılarla dönemini ve bugüne kadar gelen, kuşaktan kuşağa aktarılan önemli bir kaynak olarak kabul edilebilir. Çok olumlu yaklaşımlarına karşın ilginç bir biçimde bu yıllarda farklı yayınlarda Ankara üzerine yazılar yoğunlaşırken, dergi Ankara konusuna uzak durmayı tercih etmiştir. İlginç olan, Bauhaus etkisi çok açık ve net tüm yapılarda okunabilirken hiçbir yerde kaynak, referans ya da isim olarak Bauhaus’tan bahsedilmemiştir. Almanya ve dünyadaki oluşumlardan verilen örneklerde de, durum değişmez. Ortak alınmış bir karar gibi onca Bauhaus etkisi, aktarımı, teorik ve pratik yaklaşımı bariz biçimdeyken bu etkiler bugün defalarca masaya yatırılmışken, dönem boyunca sanki hiç kimse Bauhaus adını duymamış gibi yazıp çizmiştir. Anlatılan, aktarılan ya da aynen tekrarlananlara karşın Bauhaus yanında A. Loos ve diğer öncü mimar isimleri de tercüme yazılar dışında dile getirilmemişlerdir. Yapılabilecek çok fazla eleştiri yanında genelde, 1930’lu yıllarda Ülkenin kurulma, yeniden yapılanma ve başlama çabaları içinde ve böylesine erken

bir dönemde derginin oldukça istikrarlı kabul edilebilecek yayın dönemi geçirdiği söylenebilir. Zamanın şartları dikkate alındığında böylesi bir yayını çıkarmanın zorlukları kolayca anlaşılabilir durumdadır. Asıl önemlisi dergi, Osmanlı döneminden başlayarak pek çok alanda modern'i benimsemeye hazır toplumsal alt yapıya karşın, modern mimariye uzak olan aynı topluma çok radikal sayılabilecek modernist ürünleri ve güncel eğilimleri arka arkaya her sayıda birbirini tamamlayarak sunma cesareti göstermiştir. Modern mimarının bu kadar çabuk ve kolay benimsenmesi bir yandan bu cesarete, diğer yandan mimarlığın ekonomik politik pek çok farklı girdilerine bağlanıp okunabilir ama toplumun buna hazırlanması ayak uyduracak seviyeye getirilmesi bu tür yayınların üstlendikleri görevi başardıklarını kanıtlamaktadır. Arkitekt 1930'lu yıllarda barındırdığı zengin kültürel çeşitliliği, teorik ve pratik alandaki dengeli aktarımları, akademik içeriği ile mimarlığa özellikle konuta ilişkin önemli bir birikim gerçekleştirmiş, oldukça özgün yayın birikimini sonraki yıllara devretmiştir. Derginin gündem oluşturucu etkisi özellikle üyeler arasında kamusal bir alan yaratarak gündemi belirlediği, etkinliğini tutarlı biçimde sürdürdüğü de söylenebilir.

SONUÇ

Kurulduğu günden bugüne kişisel özveriler ve katılımcı bir anlayışla çıkarılan mimarlar odası yayın organı mimarlık, doğal olarak çalışanların kimliğine göre zaman içinde değişimler göstermiş, ülke genelinde mimarlık kültürünün oluşmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Mimarlık kültürünü oluşturup yaygınlaştırırken, mimarlar arasında iletişim aracı olarak ortak hafızayı oluşturarak genel anlamda mesleki ve toplumsal katkılar sağlamıştır. Bir yayın organının oluşturulma zorlukları dikkate alındığında Cumhuriyet tarihi içinde özellikle kırılma ve toplumsal karışıklık dönemlerinde derginin bundan çok fazla etkilendiği de açıkça okunabilmektedir. Dergi özellikle bazı oluşumlara uzak durmayı tercih ettiğini açık biçimde ifade etmese de, sessiz kalma durumu kanıt olarak algılanabilir. Bugün yaklaşık yüz yıl aradan sonra yeniden yapılan okuma ile teorik ve pratik çalışma alanları için önemli görünmektedir. Modern mimarlığın temellendirildiği dönemde olayın içinden bakarak yapılan çalışmalar yeni stratejileri belirlemede yardımcı olabilecektir asıl sorun mimarlığın giderek karmaşıklaşan yapısı içinde geçmişten çıkarılabilecek dersleri iyi kullanabilmek, yeni duyarlıkları üretmenin yöntemlerini bulabilmektir. 1930'lı yıllar boyunca gerek politik yapının desteklediği gerekse Modernizm'in uluslar arası akıma verdiği önem derginin çizgisini oluşturmuştur. Dergi etkilendiği bu erklerin dışında, çok farklı bir noktadan giriş yapan Sedat Hakkı Eldem gibi isimlere de sayfalarında yer vermiştir. Belirlenen süreç boyunca farklı gelir guruplarına yönelik farklı yaklaşımlar özel örnekler olarak yayınlanmışlardır. Bugün konut sorunu dikkate alındığında giderek tek tip olmaya başlayan öneriler yanında dönemin çok daha zengin öneriler getirdiği, yeni yaklaşımlara açık bir tutum sergilediği de görülmektedir.

Kaynakça

- Abidin,_____ (1931) “ Herkesin Kendi Evi”, Mimar,no.4. s. 128,132
- Akay, Zafer.(2018) “Mimarlık Yayıncılığı: Nereden Nereye. Kişisel Çabalardan Profesyonelliğe: Türkiye’de Mimarlık Dergilerine Kısa Bir Bakış.” Mimarlık 03-04. no.400
- Akcan, Esra.(2009) “Çeviride Modern Olan” Yapı Kredi Yayınları 2859.İstanbul s.86-172.
- Arif, Burhan(1932) “Yeni şehirlerin inkişafı ve Siedlung’ lar” Mimar. no.7-8.s.213,216
- Arif, Sırrı. (1931) “Bekir Beyin Evi” Mimar,no.1.s.5.10
- Arkan Seyfi. (1939) “Adana’da Ucuz Evler Mahallesi” Arkitekt,no. 1-2,. s.33-36.
- Arkan Seyfi. (1936) “Kömür-İş İşçi Uramı, Zonguldak Kozlu.” Arkitekt.no. 1,. s.9-10.
- Cengizkan, Ali, (2015), “Abidin Mortaş’tan Zeki Sayar’a Mektuplar”, Zeki Sayar ve Arkitekt, Tasarlamak, Örgütlemek, Belgelemek, (ed.) Ali Cengizkan, A. Derin İnan, N. Müge Cengizkan, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, ss. 85-97.
- İhsan, Bekir. (1933) “ Küçük Ev Projeleri” no 2.s.53-54
- Lurçat, Andre. (1931) “Bugünkü Mimari Telâkkiler ” çev. Samih Saim. Mimar, no3.s.85.90
- Nasih, Seyfettin (1933) “Ankara’da Sıra Evler Tipi:2”, Mimar, no.12.s.173,174.
- Nasih, Seyfettin (1933) “Ankara İçin Ucuz Aile Evi Tipleri”, Mimar, no.6.s.174.
- Sabri, A.(1935) “Sıra evler” Arkitekt, no 6.s.170
- Sabri, Behçet (1934). “Büyüeybilen Evler Projesi” Mimar, no.2 s.43.44
- _____ (1937) “İşçi Mahalleleri”. Arkitekt, no.10-11. s.311-312
- _____ (1937) “Tip Ve Sıra Evler” Arkitekt , no.08, s. 211-218
- _____ (1931) “Müstakil Evler” Mimar, no.2. s.42.43